

УДК 378.015.31:172.15

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-2-66>**Ольга ЮРЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-7061-8362**старший викладач кафедри фізики і хімії**Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди**(Харків, Україна) olha.yurchenko@hnpu.edu.ua***Світлана ЗОЛОТУХІНА,***orcid.org/0000-0002-3535-5974**доктор педагогічних наук, професор,**професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки**Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди**(Харків, Україна) svitlana.zolotuhina@hnpu.edu.ua*

ПРИНЦИП КУЛЬТУРОВІДПОВІДНОСТІ ВИХОВАННЯ В РОДИННОМУ СЕРЕДОВИЩІ МАКСИМОВИЧІВ-ТИМКІВСЬКИХ І ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ М. О. МАКСИМОВИЧА

Важливість родинного виховання як форми впливу на морально-етичні, інтелектуальні, культурні аспекти особистості є очевидною. Родинне коло виступає як першоосновою формування світогляду людини, так і тлом повноцінного розвитку її потенціалу. В роботі проведено дослідження родинного виховання як засобу формування особистості на прикладі представників вітчизняної інтелектуальної еліти – сім'ї Максимовичів-Тимківських. Показаний вплив конструкту соціокультурного та природного середовища на виникнення українознавчих спрямувань наукової діяльності М. О. Максимовича та формування витоків національної свідомості вихованців, що знаходилися у сфері впливу цієї родини. Підсумована виховна роль родинного оточення як основоположної константи у формуванні спрямованості світогляду особистості, здатність родини до зрощування усвідомленого та відповідального громадянина своєї країни. Розглянуті значення духовно-морального стрижня особистості та сутність глибоких емоційних переживань, унікальність вражень пов'язаних з малою батьківщиною як визначальної мотивації ціннісного ставлення до неї. Наголошено також значення історико-культурної обізнаності особи у становленні ціннісного ставлення до малої батьківщини як підвалини патріотичних переконань та національної самоідентифікації людини. Доведено, що домінуючим фактором у самовизначенні місця людини в історії є відчуття неперервності часу та спадкоємність поколінь на тлі протяжності історичного процесу. Звернення до витоків свого буття, апеляція до культурно-історичного набутку та відтворення історичного досвіду рідного народу є внеском у формування колективної історичної пам'яті. Була проаналізована здатність історичної пам'яті поколінь конкретної родини інтегруватися до цілісної історичної пам'яті народу та показана її роль як підґрунтя до конструювання історичних сценаріїв майбутнього. Показана значущість колективної історичної свідомості як визначального чинника консолідації народної спільноти та єдиного бачення різними поколіннями національних інтересів своєї країни.

Ключові слова: *родина, мова, батьківщина, виховання, національна свідомість, М. О. Максимович.*

Olga YURCHENKO,*orcid.org/0000-0002-7061-8362**Senior Lecturer at the Department of Physics and Chemistry**G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University**(Kharkiv, Ukraine) olha.yurchenko@hnpu.edu.ua***Svetlana ZOLOTUKHINA,***orcid.org/0000-0002-3535-5974**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,**Professor at the Department of Education and Innovative Pedagogy**H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University**(Kharkiv, Ukraine) svitlana.zolotuhina@hnpu.edu.ua*

THE PRINCIPLE OF CULTURALLY COMPLIANCE UPBRINGING IN THE MAXIMOVICH-TIMKOVSKY FAMILY ENVIRONMENT AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF M. O. MAXIMOVICH'S SCIENTIFIC INTERESTS

The importance of family upbringing as a form of influence on the moral, ethical, intellectual and cultural aspects of a person is obvious. The family circle is both the primary basis for the formation of a person's worldview and the background for the full development of his or her potential. The paper studies family education as a means of personality formation on the example of representatives of the national intellectual elite - the Maksymovych-Tymkivsky family. The author shows the influence of the construct of socio-cultural and natural environment on the emergence of Ukrainian studies directions of M. O. Maksymovych's scientific activity and the formation of the origins of the national consciousness of the pupils who were in the sphere of influence of this family. The author summarises the educational role of the family environment as a fundamental constant in shaping the orientation of the individual's worldview, the family's ability to foster a conscious and responsible citizen of their country. The importance of the spiritual and moral core of a personality and the essence of deep emotional experiences, the uniqueness of impressions associated with the small homeland as a determining motivation for a value attitude towards it are considered. The importance of a person's historical and cultural awareness in the formation of a value attitude towards the small homeland as the basis of patriotic beliefs and national self-identification is also emphasised. It is proved that the dominant factor in the self-determination of a person's place in history is the sense of continuity of time and the continuity of generations against the background of the historical process. Turning to the origins of one's existence, appealing to the cultural and historical heritage and reproducing the historical experience of one's own people is a contribution to the formation of collective historical memory. The ability of the historical memory of generations of a particular family to integrate into the holistic historical memory of the people is analyzed and its role as a basis for constructing historical scenarios of the future is shown. The significance of collective historical consciousness as a determining factor in the consolidation of the people's community and a unified vision of the national interests of their country by different generations is shown.

Key words: family, language, homeland, upbringing, national consciousness, M. O. Maksimovich.

Постановка проблеми. Сьогодні поставило перед нами нові соціальні завдання, зокрема, виховання національно свідомої молоді. Для розв'язання цього завдання українська педагогіка звертається до надбань нашого народу, до вітчизняної педагогічної традиції (Вишневський, 2006). Сучасні дослідники становлення і розвитку феномену свідомості, «смісловиттєвої проблематики» існування людини стверджують, що «внутрішній світ» особистості конструється в результаті розвитку зовнішніх комунікацій особистості із іншими людьми. Складна система духовної діяльності людей виступає в якості важливого фактору у сфері формування свідомості особистості. Серед напрацювань багатьох поколінь української інтелігенції, які присвятили свою творчість українознавчій проблематиці, що є підґрунтям у вихованні національної свідомості молоді, можна виокремити спадщину родини видатного українського вченого і педагога, першого ректора Київського університету Михайла Олександровича Максимовича.

Осмислення генези національної свідомості актуалізує необхідність виявлення соціокультурних передумов її становлення і розвитку. Актуальним є виявлення соціокультурних детермінант, які визначають становлення національної свідомості особистості в період дитинства та юнацтва, а саме, в родинному колі (Демиденко, 2017). Зазначимо,

що хоча багато робіт спрямовано на вивчення науково-педагогічної діяльності самого М. О. Максимовича, не вистачає дослідження родинного виховання в його сім'ї, того середовища, в якому сформувалися українознавчі спрямування науково-педагогічної діяльності цієї видатної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні комплексно розглядав у монографії П. Ситник; Р. Павелків висвітлив механізми формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості; І. Коляда і О. Терещенко розглянули формування феномену малої батьківщини; І. Шеретько присвятила свої дослідження формуванню цілісного ставлення до Батьківщини, а огляд психологічних концепцій національної свідомості здійснив В. Савчук; О. Смолинська присвятила увагу принципу культуровідповідності і визначила в якості провідного в організації освітнього простору педагогічний університет. Педагогічні аспекти виховання української інтелігенції розглянула О. Нич, що дослідила погляди на родинне виховання К. Д. Ушинського; А. Дербак проаналізувала духові засади становлення національної самосвідомості; Л. Барановська розглянула педагогічну модель виховання, а Г. Стечак проблеми націоцентризму педагогіки в родині Косачів; Однак, аналіз наукової літератури пока-

зав, що проблемі становлення національної свідомості молоді шляхом втілення принципу культуровідповідності в родинному вихованні сім'ї визначних діячів науки, які присвятили свої праці вивченню духовної спадщини нашого народу і виховали ученого із світовим ім'ям, врахуванню досвіду цієї родини в педагогічному просторі сьогодення не було приділено достатньо уваги.

Метою статті є розкриття реалізації принципу культуровідповідності в родинному вихованні на прикладі сім'ї Максимовичів-Тимківських, як представників вітчизняної інтелігенції, і його вплив на становлення українознавчих спрямувань наукової діяльності М. О. Максимовича та формування витоків національної свідомості вихованців, що знаходилися у сфері впливу цієї родини.

Виклад основного матеріалу. На важливості встановлення джерел свідомості, що творить нові смисли, вказували дослідники культурної спадщини видатних гуманітаріїв. Зокрема, стосовно витоків спрямування творчості одного з перших науковців в царині дослідження української народної пісні Ф. Я. Савченко зазначав: «Ця стежка, якою йшов ... М. О. Максимович до своєї мети – видання першого збірника пісень, і ті причини і стимули, що звели його на неї (Савченко, 1928: 14). Від аналізу народної творчості і значущості її вивчення, теоретичного осмислення використання принципу народності у літературному процесі, і, ширше, загалом в громадському житті, учений, викладач, ректор М. О. Максимович перейшов до втілення цього принципу в педагогічну теорію і практику. Зокрема, в своїх наукових роботах та безпосередній діяльності він розглянув роль етнічних факторів в різних сферах суспільного життя, включаючи освіту і виховання, і показав, що етнічна ідентифікація обумовлена багатьма факторами. Серед них М. О. Максимович показав важливість як особистісно-психологічних зв'язків, так і загальних матеріальних та духовних умов життєдіяльності людей. Учений наголосив на тому, що у процесі виховання його початковий етап передбачає нерозривний зв'язок з родинними традиціями, з культурними надбаннями свого народу. В святковій промові, виголошеній в святковому університетському зібранні 12 січня 1832 р., він підкреслив, що принципи природовідповідності і культуровідповідності реалізуються в родинному вихованні: «в родинному колі ... складається перше коло людського знання, де дитина виростає, подібна душею і тілом до своїх батьків; і тим сімейна одноставність має більший вплив і є більш особливою, чим коло інших людей». М. О. Максимович, як освітянський

діяч, підкреслював значення родинного і «своєнародного» оточення для розвитку розумових сил молоді: «В таких окремих і тісних колах народів ... зростає розум людський». Таким чином, науковець наголошував, що культуровідповідне середовище є тією сприятливою сукупністю природних і культурних умов, у яких починається життєдіяльність людини, водночас, функціонування і розвиток етнічної спільноти можливі тільки при умові усвідомлення кожним її членом причетності до своєї спільноти.

Сімейне виховання, яке є більш емоційним, ніж інші види виховання, оскільки його основою виступає почуття любові, реалізація потреб поваги, визнання, емоційної підтримки, справило вирішальний вплив на початкове становлення особистості маленького Михайла. За описом Ф. Савченка, «над колискою Максимовича ми маємо щасливе сполучення тих зовнішніх і внутрішніх сімейних обставин, які сприяли й сприяють розвиткові інтересу й любові в дитині до минулого свого рідного краю, до краси природи, серед якої живе вона, розвиткові замилювання близьким оточенням, побутом і звичаями місцевої людності» (Савченко, 1928: 5).

Головні ідеї культуровідповідності сімейного виховання наповнювали власне родинне коло Тимківських-Максимовичей. Важливим є виховання в душі шанування традицій предків, з включенням у фольклорно-етнографічну оточуючу дійсність, з її синкретизмом і конкретно-чуттєвим способом узагальнення, з особливим ліричним ставленням до краси рідної природи, в якому проводяться паралелі і контрасти між станом природи і душі людини. Дослідник Ф. Савченко зазначав, що в житті представників цієї родини, «в їх світогляді і перш за все в дитячих споминах були такі риси і кольори українського характеру, що їх можна було-б легко перенести й на Максимовича і що допомогли-б нам краще уявити собі ті умови, ту загальну атмосферу, в якій у М. О. Максимовича виникла думка про збирання й публікацію рідних і для нього українських пісень (Савченко, 1928: 14).

Значення родинного виховання для формування національної свідомості підкреслювали і українські націологи наступних століть. Зокрема, Максим Орлик, діяч українського відродження, писав: «Родина є початковою і вихідною формою людської спільності, немов віддзеркаленням і мініатюрою національної спільності... Родина є органічною клітиною і підставою національної спільності. В родині дитина розвиває свої суспільні почування, що переносяться далі на націю». (Орлик, 1940). З родинного кола починається вза-

емозалежність нації і зв'язку поколінь: «нація представляє собою духовно-етичний і історично-творчий зв'язок усіх поколінь» (Орлик, 1940: 70).

Проаналізуємо чинники, які стали вирішальними у родинному вихованні М. О. Максимовича, як видатного дослідника народної творчості та розглянемо перші кроки становлення емоційно осмисленого зв'язку особистості з навколишнім світом. Відображення у свідомості природи і культури рідного краю впливає на формування світоглядних універсалій культури, відбивається в пізнавальних процесах, формує свідомість людини. Перш за все, сприйняття рідної природи створює образ малої батьківщини, зігрітий спогадами дитинства і відмічений незабутніми подіями раннього юнацтва. В своїй автобіографії М. О. Максимович із захопленням описував свої дитячі роки, проведені серед чудових краєвидів природи рідної землі, серед «тієї прекрасної смуги українського степу, яка на схід від Дніпра простягається ... до Сули, яка тече срібними струмками» (Автобіографія: 324). Із душевною теплою все життя він відчував зв'язок із малою батьківщиною, стверджуючи, що «краща сторона мого буття від народження до старості – Тимківщина» (Воспоминаніе о Тимковских: 256).

Унікальність природи рідного краю прихилиючи людину до малої батьківщини, на все життя утворює невидимий зв'язок з нею. Все, що оточувало людину в дитинстві, вона проносить крізь роки з надзвичайним трепетом, тремтінням душі. Так, на схилі років дядько Михайла Олександровича Ілля Федорович Тимківський довірчо оповідав племіннику: «невідділимо у розумі і серці у мене, що я народився і виріс на південній стороні Малоросії, у благодатних берегів Дніпра; живу на північному краю її ... Стихійно приходять часто думка побачити Київ, Канів, Черкаси і батьківщину, небо і землю моїх предків» (Воспоминаніе о Тимковских, 1898: 266).

Спочатку природа Тимківщини, де він народився і провів перші роки, потім Новгород-Сіверщини, де продовжував навчання у гімназії, на все життя запали у душу майбутньому ученому. Оточуюча краса, спілкування з природними об'єктами, властиве фольклору перенесення суттєвих психічних ознак, притаманних людині, на явища природи, рослини і тварин, на міфічних істот впливали на душу молодої людини: «Ці враження живого зв'язку з українською природою зробили на нього більший вплив і глибше залишилися у пам'яті, як помічаємо з тієї-ж автобіографії, аніж шкільна наука (Савченко, 1928: 5). Настільки ж близькою і рідною була природа малої батьків-

щини і для його родичів. Зокрема, І. Ф. Тимківський тепло згадував: «Хіба ж можу забути тебе я, Дніпро, і твої води швидкі, – Дніпро, що поїв, годував і носив мене в дитинстві на хвилях своїх» (Воспоминаніе о Тимковских, 1898: 266).

Зазначимо, що уявлення про малу батьківщину відноситься до числа базових, довербальних уявлень, які знаходяться в основі культури. Як було вказано вище, поняття малої батьківщини відносять до розряду світоглядних універсалій культури. Це поняття представляє собою узагальнені уявлення про світ, людину і її місце в світі, яке формується у кожного індивіда в процесі засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, прийнятих в суспільстві. Сучасні дослідники зазначають, що термін «мала батьківщина» співвідноситься з певними вартостями і типом моралі (Ботрнікова, 2013: 9), при чому протягом усього людського життя «мала батьківщина» залишається незмінною, особистою, наскрізь відображеною у пам'яті та свідомості/підсвідомості (Величко, 2011: 88).

З огляду на тему нашого дослідження підкреслимо, що саме універсалії культури визначають інтерпретаційне поле для пізнавальних процесів, які розгортаються в контексті певної культурної традиції. Формування поняття малої батьківщини виступає базовим елементом культурного простору, в межах якого людина сприймає дійсність, оцінює її явища і об'єднує їх у своїй свідомості в єдине ціле. Отже, формування ціннісного ставлення до малої батьківщини в родині Тимківських-Максимовичей стало однією з умов формування етнонаціональної ідентифікації підопічних, що знаходилися у сфері інтелектуального і виховного впливу цієї родини.

Не менш важливою умовою для національного самовизначення слід сприймати становлення і розвиток історичної свідомості. Сучасні дослідники окреслюють її загальні компоненти та значення в суспільстві, серед яких виділяють: історичне минуле (ставлення до минулого через його оцінку, переживання, співучасть); спадкоємна діяльність поколінь (взаємозалежність та взаємодоповнення соціально-історичної роботи минулих поколінь і поколінь сучасних, вплив минулого на сучасне); соціальна пам'ять (пам'ять поколінь, яка завжди присутня у народі, нації, суспільстві) (Пержун, 2012). Розглянемо сформованість цих складових історичної свідомості у родині М. О. Максимовича. Будучи нащадком старовинного козацького роду, який чимало відзначився у визвольних битвах вітчизняної історії, Михайло Олександрович усвідомлював духовну єдність і спадкоємність

поколінь, «нескінченно продовжувану мережу кровної спорідненості» (Андерсон, 2001: 23), тому «свій моральний обов'язок щодо пам'яті своїх дідів і прадідів зі свого роду М. О. Максимович виконав у своїй «Бубнівській сотні» (Максимович, 1876: 747–835). У цьому творі він стисло змалював українську історію часів козацтва, показавши у ній життя родини своїх предків. Історію країни цих часів він повів від «молодої пори Дніпровського козацтва, коли воно воювало Татар і Турок» (Максимович, 1876: 749), через часи, коли «стрепенувся наш ясний сокіл Хмільницький» (Максимович, 1876: 752), потім зобразив часи бід козацьких «різновладства і міжусобія», порівняв їх з бідами, від яких страждала «Україна княжеська». Висвітлюючи ратні подвиги співвітчизників, Михайло Олександрович яскраво змалював участь українського ополчення у війні 1812–1814 років, показав героїзм українського народу і його внесок у перемогу над загарбниками. М. О. Максимович з гордістю дав узагальнення стосовно завзятої рішучості українців боронити рідну землю: «Так на захист вітчизни завжди був готовий піднятися той ратний дух, яким споконвіку відрізнялася Південно-Руська земля, про яке мовив ще літописець Український» (Максимович, 1876: 827).

Висновки. Віддзеркалення історії родини в історичному досвіді народу, актуалізація цієї теми у родинному вихованні Максимовичів-Тимківських, усвідомлення зв'язку поколінь у родині сприяли формуванню почуття єдності україн-

ського суспільства, його спільності протягом тривалого історичного періоду. Відмічаючи значущість вищезазначеного у аспекті формування національної свідомості, наголосимо на важливості ідеї створення почуття спільності та проведемо паралель з поглядами відомого націолога сучасності Б. Андерсена. У своїй роботі, присвяченій аналізу процесу становлення і поширення націоналізму, Б. Андерсен представив націю як «уявлену політичну спільноту», при чому «в уяві кожного житиме образ їх співпричетності» (Андерсон, 2001: 22), а відмінною ознакою нації є те, що вона «завжди сприймається як глибоке й солідарне братерство» (Андерсон, 2001: 24).

Таким чином, встановлення теплих родинних стосунків, як емоційних, так і інтелектуальних, вироблення емоційного-чуттєвого сприйняття малої батьківщини як основи зрощення глибоких патріотичних почуттів до усієї України були тими умовами, які формували у вихованців цієї родини потяг до діяльності по вивченню минулого усього українського народу і його культурної спадщини, іншими словами, діяльнісного компоненту ціннісного ставлення до Батьківщини. Все це свідчить про високий рівень сформованості національної ідентифікації багатьох представників родини Тимківських-Максимовичів, усвідомлення соціокультурних детермінант розвитку українства, плекання почуття єдності багатьох поколінь нашого народу як підґрунтя формування національної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автобіографія Мих. Алек. Максимовича. Інститут високих технологій – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: [https://iht.knu.ua/library/ks/1904/pdf/kiievskaya-starina-1904-9-F-\(1942-1966\).pdf](https://iht.knu.ua/library/ks/1904/pdf/kiievskaya-starina-1904-9-F-(1942-1966).pdf) (дата звернення : 29.12.2024).
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. 2-ге вид. Київ : Критика, 2001. 272 с.
3. Бортникова А. Феномен «genius loci» у природному й культурному ландшафті малої батьківщини. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2013_13_4 (дата звернення : 29.12.2024).
4. Величко З. До поняття «малої Батьківщини»: рецепція західноукраїнських публіцистів 20-30-х рр. XX ст. Вісник Львівського ун-ту. 2011. № 34. С. 87–93.
5. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 2-ге вид. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005246 (дата звернення : 29.12.2024).
6. Воспоминаніе о Тимковских. LIBNAS | LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=KS%2F1898%2D11 (дата звернення : 29.12.2024).
7. Демиденко Т. Педагогіка родинного виховання : навч. посіб. Черкаси : Вид. Гордієнко С. І., 2017. 272 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/6189/1/Демиденко%20Т.М.%20Педагогіка%20родинного%20виховання.pdf>.
8. Максимович М. А. Собрание сочинений. Т. 1 (1876). LIBNAS | LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000148 (дата звернення : 29.12.2024).

9. Орлик М. Ідея і чин України. diasporiana.org.ua. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15885/file.pdf>.

10. Пержун В. Історична свідомість як соціальний факт. Релігія та соціум. 2014. № 1-2. С. 157–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2014_1-2_25.

11. Савченко Ф. Перший збірник українських пісень Максимовича. 1827-1927 (1928). LIBNAS | LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004123 (дата звернення : 29.12.2024).

REFERENCES

1. Avtobiohrafia Mykh. Alek. Maksymovycha [Autobiography of Mikh. Alek. Maksimovich]. Instytut vysokykh tekhnolohii – Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. URL: [https://iht.knu.ua/library/ks/1904/pdf/kievskaya-starina-1904-9-F-\(1942-1966\).pdf](https://iht.knu.ua/library/ks/1904/pdf/kievskaya-starina-1904-9-F-(1942-1966).pdf) (data zvernennia : 29.12.2024) [in Old Ukrainian]

2. Anderson B. (2001) Uivleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia u poshyrennia natsionalizmu [Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism]. 2-he vyd. Kyiv : Krytyka, 2001. 272 s. [in Ukrainian]

3. Bortnykova A. (2013) Fenomen «genius loci» u pryrodnomu u kulturnomu landshafti maloi batkivshchyny [The phenomenon of “genius loci” in the natural and cultural landscape of a small homeland]. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2013_13_4 (data zvernennia : 29.12.2024) [in Ukrainian]

4. Velychko Z. (2011) Do poniattia «maloi Batkivshchyny»: retseptsiiia zakhidnoukrainskykh publitsystiv 20-30-kh pp. XX st [Toward the Concept of a “Small Homeland”: Reception of Western Ukrainian Publicists of the 20-30s of the XX Century]. Visnyk Lvivskoho un-tu. 2011. № 34. S. 87–93. [in Ukrainian]

5. Vyshnevskiy O. I. (2006) Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy] : navch. posib. 2-he vyd. Drohobych : Kolo, 2006. 326 s. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005246 (data zvernennia : 29.12.2024) [in Ukrainian]

6. Vospomynianie o Tymkovskykh [A remembrance of the Timkowskis]. LIBNAS | LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=KS%2F1898%2D11 (data zvernennia : 29.12.2024) [on Old Ukrainian]

7. Demydenko T. (2017) Pedahohika rodynnoho vykhovannia [Pedagogy of family education]: navch. posib. Cherkasy : Vyd. Hordiienko Ye. I., 2017. 272 s. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/6189/1/Демиденко%20Т.М.%20Педагогіка%20родинного%20виховання.pdf> (data zvernennia : 29.12.2024) [in Ukrainian]

8. Maksymovych M. A. (1876) Sobranie sochynenii [Collected Works]. T. 1 (1876). LIBNAS | LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000148 (data zvernennia : 29.12.2024) [in Old Ukrainian]

9. Orlyk M. (1940) Ideia i chyn Ukrainy Ukrajiny [The idea and rank of Ukraine]. diasporiana.org.ua. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15885/file.pdf> (data zvernennia : 29.12.2024) [in Ukrainian]

10. Perzhun V. (2014) Istorychna svidomist yak sotsialnyi fakt [Historical consciousness as a social fact]. Relihiia ta sotsium. 2014. № 1-2. S. 157–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2014_1-2_25 (data zvernennia : 29.12.2024) [in Ukrainian]

11. Savchenko F. (1928) Pershyi zbirnyk ukrainskykh pisen Maksymovycha [Maksymovych's first collection of Ukrainian songs]. 1827-1927 (1928). LIBNAS | LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004123 (data zvernennia : 29.12.2024) [in Ukrainian]